

Розслідування вбивств при відсутності трупа

Побудова версій

Проблема розслідування вбивств при відсутності трупа на перший погляд не є новою. Протягом тривалого часу вчені-криміналісти звертаються до окремих аспектів методики розслідування означених убивств. Серед найбільш відомих варто відзначити праці О. Баєва, Р. Белкіна, А. Васильєва, А. Колесніченко, В. Колмакова, В. Коновалової, Г. Муд'югина та інших. Однак багато питань методики залишаються дотепер недослідженими.

Олег БУЛУКУВ,
доцент
кафедри криміналістики
національної юридичної
академії України
імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри юридичних наук

Процес розслідування за кожним окремим вбивством при відсутності трупа характеризується наявністю особливостей, обумовлених слідчою ситуацією, що склалася на момент порушення кримінальної справи. Правильне визначення сформованої ситуації й правильна оцінка мають вирішальне значення у визначенні напрямів пошуку слідів злочину й особи, яка його вчинила.

Для визначення слідчої ситуації на початковому етапі розслідування необхідно виокремити її складові компоненти інформаційного характеру, які визначають напрям і зміст подальшої діяльності слідчого¹. Щодо означених убивств такими компонентами є:

- а) обставини зникнення потерпілого і можливість розшуку злочинця по гарячих слідах;
- б) наявні сліди злочину, інші докази і необхідність їхнього експертного дослідження;

в) дані, що характеризують особу потерпілого, можливість встановлення кола осіб, що мають мотив для вчинення вбивства;

г) дані про поведінку заявника й інших зацікавлених осіб і можливість негайного проведення допитів й обшуків;

г) час, який є в розпорядженні слідчого для проведення початкових слідчих й оперативно-розшукових заходів;

д) оцінка компонентів, які входять у слідчу ситуацію, і визначення її характеру².

Слідча ситуація в першу чергу характеризується обсягом, змістом і вірогідністю інформації про досліджувану подію, а також відомостями про характер і місцезнаходження інших джерел доказів³. Відмінності, наявні в змісті конкретних слідчих ситуацій, обумовлені обставинами зникнення потерпілого. Саме залежно від обставин зникнення потерпілого можна виокремити типові слідчі ситуації, які виникають на початковому етапі розслідування убивств при відсутності трупа. Це можуть бути наступні типові ситуації:

а) потерпілий пішов з дому й не повернувся;

б) потерпілий виїхав у відрядження (на заробітки) і не повернувся;

в) потерпілий пішов (виїхав) до родичів, друзів, знайомих і не повернувся;

г) потерпілий разом з іншими особами полишив місце перебування й не повернувся;

г) потерпілий зник у дорозі;

д) потерпілий виїхав з дому, прибув до місця призначення, але додому не повернувся⁴;

е) потерпілий-дитина виїхав з двір і зникла.

Початок розслідування ситуаційно обумовлюється тим, в слідчого є докази для ствердження, що потерпілий став жертвою злочину, а також інформація про наявність осіб, які могли вчинити даний злочин. У всіх перелічених ситуаціях необхідно провести слідчі дії, які сприятимуть встановленню місця вчинення злочину й особи злочинця.

У системі початкових слідчих дій найбільш важливими є: дані заявника й осіб, які останнього бачили потерпілого; огляд місця проживання, робочого місця й останнього перебування потерпілого; призначення різного роду експертиз за виявленими слідчими речовими доказами; проведення обшуків у осіб, підозрюваних у вчиненні злочину. Послідовна спрямованість слідчих дій, а також масштаби проведення оперативних розшукових заходів визначаються вихідними даними конкретної слідчої ситуації.

При розслідуванні вбивств при відсутності трупа на початковому етапі розслідування типовими є сприятливі ситуації, що характеризуються відсутністю достатньої інформації для реалізації завдань слідства. Дії слідчого у такому разі мають бути спрямовані на з'ясування ситуації шляхом проведення слідчих й оперативно-розшукових дій та одержання необхідних даних розслідування. Слідча ситуація може ускладнюватися внаслідок конфронтації – тобто причетності до вбивства близьких осіб потерпілого і їхня протидія розслідуванню.

в сприятливій слідчій ситуації можливість слідчого припускає наявність сформованої ситуації й напрямів її можливого розвитку. При цьому важливо оцінити витрати ресурсів, які пов'язані з реалізацією зазначених планів. Із часом заходження інформації ситуація трансформується в таку, яка також вимагає аналізу і виконання конкретних завдань розслідування. З кожним трансформуванням слідча ситуація стає все більш сприятливою, що уможливує підсумку пізнання обставин вчиненого злочину.

Визначення характеру слідчої ситуації сприяє висуненню необхідних для розслідування слідчих версій у розслідуванні вбивств при відсутності трупа по-прежнему важливе місце при плануванні розслідування й здійсненні процесу доказування. Будучи наслідком планування, слідчі версії вказують напрями процесу розслідування обставин вчиненого злочину, дають можливі пояснення вчиненої події та її обставин.

Планування є невід'ємною частиною розслідування означених злочинів, що сприяє більш ефективному використанню рекомендацій криміналістики й правильному плануванню слідчих й оперативно-розшукових дій. Деталізація планування має важливе значення при розслідуванні складних злочинів, до яких належать вбивства при відсутності трупа.

Слідчі й оперативно-розшукові дії, що вказуються у плані, пов'язані на перевірку висунутих версій. У той же час пере-

вірка версії припускає вибір слідчих й оперативно-розшукових дій, а також здійснення їх у визначеній послідовності. Логіка взаємозв'язку версії та планування простежується головним чином у тому, що вся сукупність обставин, яка підлягає встановленню при розслідуванні, виникає з тих наслідків, які виводяться з висунутого припущення⁵.

Слідча версія у своєму розвитку проходить 4 стадії: 1) аналіз фактичних даних; 2) висунення версії; 3) виведення наслідків; 4) перевірка виведених наслідків. Ігнорування стадій розвитку слідчої версії при розслідуванні вбивств при відсутності трупа неминуче призведе до втрати окремих фактів, неправильного їх тлумачення й до помилок у їх оцінці. При висуненні слідчих версій через малу інформаційну базу, яка є в наявності в розпорядженні слідчого, з версії мають бути виведені всі можливі наслідки й ретельно перевірені. Чим більше наслідків знайшло своє підтвердження в ході перевірки, тим вищий ступінь надійності даної версії⁶.

Припущення про причетність до зникнення (убивства) потерпілого його близьких і родичів може бути слідчою версією тільки за наявності підстав. На це можуть вказувати: а) обставини зникнення потерпілого; б) ворожі або неприємні стосунки в нього в родині з кимось із близьких; в) нелогічні поведінка, дії або висловлювання родичів після зникнення потерпілого; г) пряма вказівка заявника або інших осіб на те, що злочин вчинений кимось із родичів або близьких до потерпілого осіб;

г) явно видимий корисливий мотив злочину тощо.

Відсутність зазначених та інших можливих підстав не дозволяє висунути слідчу версію про вбивство потерпілого родичами або його близькими. Однак, дотримуючись рекомендацій криміналістики про те, що означені злочини характерні для осіб, тісно пов'язаних з потерпілим, слідчий висуває просте припущення щодо вчинення злочину цими особами й здійснює перевірку його шляхом проведення слідчих дій. Наприклад, у ході огляду житла потерпілого з метою встановлення його відбитків пальців, аналізу записів, щоденників, фотографій та інших предметів, необхідних для його розшуку й майбутньої ідентифікації, звертається увага на місця звичайного знаходження слідів злочину. У разі встановлення підстав, які дозволяють вважати, що злочин вчинений родичами, просте припущення поглиблюється і розширюється та здобуває статус слідчої версії.

У зв'язку з тим, що щодо вбивств при відсутності трупа інформаційна база, як правило, недостатня, виникає питання про обґрунтованість висунутих слідчих версій. Очевидно, що обґрунтованість слідчої версії не може залежати від кількості наявного в слідчого первинного матеріалу. На етапі побудови слідчих версій критерій "обґрунтованість" має відносне значення, й вжиття його для визначення того, яка слідча версія перспективніша, може призвести до помилок у визначенні напряму розслідування. Оцінка слідчим наявних даних може бути тільки наближеною, крім цього, часто

обставини зникнення особи дозволяють однозначно тлумачити або інші факти.

Подібне становище для встановлення однобічного розслідування вимагає висунення не однієї кількох можливих версій основних обставин вчинення вбивства – іноді прямо протилежних. На думку І. Максимова у цьому випадку мова може йти лише про ступінь обґрунтованості висунутої версії, що само по собі не змінює її суті⁷.

Підтвердженням цього є обґрунтованість версій, висунутих на підставі інтуїції слідчого у випадках, коли фактичних даних обґрунтованих припущень немає. Обґрунтованість версії в такому випадку залежить від досвідченості знань слідчого, які дозволяють правильно й швидко вирішити численні розумові завдання пов'язані зі складними ситуаціями розслідування⁸. В основі таких версій можуть також бути висновки із практики, які рідко зустрічаються і один із яких має місце в даній ситуації.

Використання при побудові версій відомостей, узятих із професійного досвіду слідчого має важливе значення. Однак необхідно обережно підходити до використання інтуїції, виходячи із того, що версія не може будуватися на підставі ніяк не пов'язаних з конкретними обставинами злочину. Тому підхід до використання інтуїції при висуненні версій аргументований тим, що висунення слідчих версій може заважати прийняттю суцільних рішень, що спричиняють правові наслідки. Перевірка обґрунтованих версій може

Типові слідчі версії висуваються щодо: місця вчинення злочину; способу вчинення і способу приховання злочину; особи, що вчинила злочин; мотиву злочину.

При висуненні слідчих версій щодо злочинів, пов'язаних зі зникненням потерпілого, велике значення має аналогія — подібність певних ознак слідчої ситуації, що склалася при розслідуванні конкретного злочину, до ознак слідчої ситуації, що мала місце до цього при розслідуванні подібних злочинів. Можливість випадкового збігу якихось ознак, проте, не може бути перешкодою висунення слідчої версії й проведення перевірки збігу всіх інших ознак досліджуваної ситуації. При цьому хід міркувань може бути приблизно таким: якщо в цьому випадку є певні риси, що збігаються з рисами відомих практиці випадків, то, можливо, що розглянутий випадок у цілому такий самий, як і той, що раніше спостерігався¹².

Підбиваючи підсумок аналізу слідчих версій, висунутих при розслідуванні вбивств при відсутності трупа, можна виокремити ряд властивих їм ознак: а) версії конструюються на основі аналізу заяви й матеріалів перевірки за фактом зникнення особи; б) в основу версій можуть бути покладені типові версії, а також аналогічні ситуації; в) версії стосуються здебільшого значної кількості осіб; г) версії характеризуються складністю, яка визначається відсутністю трупа потерпілого й інформації про місце вчинення злочину.

У ході розслідування слідчі версії піддають перевірці шляхом проведення слідчих дій і встанов-

лення фактів, які підтверджують або спростовують їх. Вибір слідчих дій здійснюється з урахуванням характеру обставин, що підлягають з'ясуванню, а також наявних у справі доказів. Намічені слідчі дії й оперативно-розшукові заходи включаються в план розслідування й реалізуються при перевірці версій.

Перевірка слідчих версій щодо убивств при відсутності трупа має здійснюватися за правилами, які

передбачають паралельну перевірку висунутих версій. Однак лекс слідчих й оперативно-розшукових дій має у першу чергу бути спрямований на виявлення й фіксацію слідів злочину, які можуть бути втрачені або навмисно знищені.

Правильне визначення змісту слідчої ситуації й висунення необхідних слідчих версій є вирішальними чинниками у розслідуванні вбивств при відсутності трупа.

¹ Див.: Бахин В.П. Понятие и виды следственных ситуаций / Советская криминалистика: Методика расследования отдельных видов преступлений / Под ред. В.К. Ченко. — К., 1988. — С. 18.

² Див.: Герасимов И.Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений. — Свердловск, 1975. — С. 171.

³ Див.: Антипов В.П. Планирование расследования в проблемных ситуациях // Вопросы борьбы с преступностью. — М., 1981. — Вып. 34. — С. 73.

⁴ Див.: Баев О.Я., Одиноких А.С. Расследование убийств, сопряженных с сокрытием трупа / Расследование отдельных видов преступлений: Учебн. пособ. — Воронеж, 1980. — С. 68.

⁵ Див.: Коновалова В.Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. — Харьков, 2000. — С. 126.

⁶ Див.: Пантелеев И.Ф. Учение о криминалистических версиях / Криминалистика: Учебн. / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. — М., 1988. — С. 64.

⁷ Див.: Максудов И.Х. Следственные версии и осмотр места происшествия // Вестник Ленинградского университета: Экономика, философия, право. — 1972. — Вып. 1. — С. 134.

⁸ Див.: Коновалова В.О. Планування як принцип наукової організації слідчої діяльності // Радянське право. — 1970. — № 4. — С. 56.

⁹ Див.: Пещак Я. Следственные версии: Криминалистическое исследование. — М., 1976. — С. 107.

¹⁰ Див.: Белкин Р.С. Криминалистика: Проблемы, тенденции, перспективы теории — к практике. — М., 1988. — С. 119—120.

¹¹ Див.: Коновалова В.О., Колісниченко О.Н. Значення інтуїції у розслідуванні й суді з розгляді кримінальних справ // Радянське право. — 1959. — № 6. — С. 110.

¹² Див.: Васильев А.Н. Следственная тактика. — М., 1976. — С. 59.

Рекомендовано до друку кафедрою криміналістики Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого